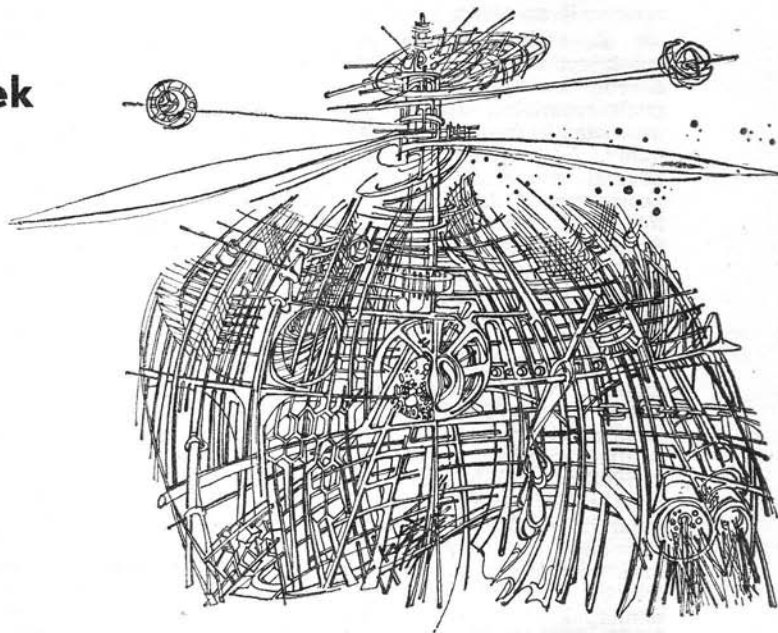

Ezt az összeállításunkat azzal a céllal szerkesztettük, hogy egy elméleti érdeklődésű fiatal nemzedék műhelyébe, kereséseibe betekintést nyújtsunk. Értékelni kívánjuk az összeállításban szereplő írásoknak azt a közös törekvését, hogy mindegyikük igyekszik túllépni az elméleti konvenciókon, s új irányba kívánja továbbfejleszteni a választott elméleti kereteket. Tisztában vagyunk vele, hogy az ilyen elméleti jellegű kereső munka milyen nehézségekkel és milyen további implikációkkal jár, és tisztában vagyunk azzal is, hogy e nehézségek természetére bizonyos fokig magából az összeállításból is következtetni lehet. A Korunk annak a felelősségének a tudatában ad helyet és fog majd a jövőben is helyet adni e törekvéseknek, hogy segítse és ösztönözze az elméleti munkának az alkotó marxizmus szellemében való gazdagodását és kiteljesedését.

KORUNK

aradi józsef megközelítések

Egy lapszám „szellemteste“ a szerkesztő választott értékeiről vall. Aki lapunknak ezt a nyári számát kézbeveszi, vajon kitapinthatja-e benne a sajátost, s e sajátosban a folytonosságot?

E nyári szám „egyoldalúságait“ nem lehet letagadni. Ezek az egyoldalúságok azonban — talán nem nehéz észrevenni — tudatosan választott egyoldalúságok. Már az összeállítás címével is azt szeretnénk jelezni, hogy a tematikai szerkesztés hagyományos gyakorlatához képest a nyomatékot itt a kérdésfelvetés nyitottságára helyeztük — „kérdésszemléletünkre“, ahogyan Gaál Gábor mondta volna. A nyitottság és problémaközpontúság nemcsak egy korosztály ügye, bár alapvetően mégis az övé. Mert elsősorban a jövődől olvasóknak és a jövődől munkatársaknak kell érezniük (amit én most e bevezető írása közben), hogy „az előttünk járó nemzedékek nem oldottak meg minden elméleti kérdést, nekünk is maradt épp elég tenni-valónk“.

A kérdések nyitottsága, a megközelítések „sokszága“ szándékoltan magasabb mércéjével önkéntelenül is cselekvési helyzetbe hozza a problémaközpontúság le-

hetséges munkatársi gárdáját. Cselekvési helyzetbe hoz nem egy hallgatag, visszahúzó, konok (mert mélyről érkező) tehetséget azzal, hogy testére szabott (mert új) kérdések elé állítja. Minden korosztály cselekvés, gondolkodás, írás közben ismeri meg önmagát, találja meg helyét, vállalkozhat adott tudását és képességeit próbára tevő feladatokra. Ebben az összeállításban való jelenlét (ha csak a kísérletezés jelenléte is) ilyen cselekedtető-összetartó lehetőség.

A szerkesztő tudja: nem lehet alkalmi megoldásokkal a folytonossághoz alkalmazni az új nemzedékek aspirációit. Az új nemzedékek önmagukat keresve a kor szintjén álló kifejezésmóddal kísérleteznek, s a szerkesztő nem várhatja meg, amíg sikerül leküzdenie magában e nyelv korrigálásának automatizmusait, arra sem alapozhat, hogy menet közben fogja majd elsajátítani e sajátos kifejezésmódok változó „kérdésszemléleti” rendszerét. A keresésnek ugyanis ma még nincs rendszere, csak gyakorlata van.

A rendszert a szerkesztőnek tehát a tendenciákra figyelve — a jövő felől kell levezetnie. A „tisztázó szónak” már a tendenciák kibontakozása előtt el kell hangoznia. A „tisztázó szónak” már a szerzők „világrajtjte” előtt ki kell mondania a megközelítés többes számát. Ha igaz, már maga a szerkesztő is e „tisztázó többes számmal” az ajkán jön a világra.

Ez a nyári összeállítás arról kíván, vallani, hogy a szerzők többes száma a lap hagyományaihoz gyökerezik. Ami közös, ami egy — az az örökség, a távlat: a problémák átvilágításának, a valóság „rideg” (vagyis pontos) feltárásának, önmagunk szemléleti átalakításának igen gyakorlati küldetése. Ámbátor nyár van, ez az összeállítás nem lehet a nyári kikapcsolódás eszköze: könnyű tengerparti olvasmány. A cselekvési (de főként a nem-cselekvési) helyzet alkotó elvonatkoztatást követel, a szerzők átfogó elmélet felé törekednek. Nincs értelme „teoretikus engedményeket” tenni csak azért, hogy megóvjuk az olvasót a szellemi erőfeszítéstől. Mégis számolnunk kell közművelődési állapotunk „közegellenállásával” — az irodalomközpontúsággal.

Ítélje meg az olvasó, mennyire sikerült érvényesíteni ebben az összeállításban a megkészt szerkesztői felismerést: lap és olvasó ugyanazokkal a történelmi adottságokkal és távlatokkal rendelkezik. Be kellett látnunk: adottságaink mai szintjén az olvasó (a nem „átlagolvasó” is!) csak azt az elméletet tudja befogadni, amely napi gondjainak szűkebb világához kötődik, azaz: „közvetlen egzisztenciális problémaként” van jelen az életben. Az alkotó gondolkodás nem mindig jár együtt az alkotó munkalehetőségével. A napi rutinjába belefáradt olvasót a legjobb elmélet is taszítja, ha nem ismeri fel közvetlen hatékonyságát. Az az elmélet, amelyik az adottságokkal számolva sem hajlandó átfogó igényeiről lemondani, csak úgy válhat gondolkodásmodbéli anyanyelvünké, ha a szűkebb mindennapok tapasztalatait támogatja, világítja át. A „kulturális önmeghatározás” elméleti nyelvét ezért nem lehet valamiféle közömbös szaktudományokból összerakosgatni. A megközelítések többes számának csak úgy van értelme, ha a megközelítésmódok világszintje nem fullad szaktudományos házmester szemléletbe. A világszint meghonosítása különben is kockázatos művelet. Csak úgy járhat sikerrel, ha megtalálja az utat a magát a mindennapokkal mérő értelmiséghez. Ennek pedig nincs más módja, mint a közvetlenség problémáira kérdezni rá. (A közvetlenség problémái a köznapni tudat szintjén jelentkező önismereti problémák.) A mindennapok élet-, munka- és gondolkodásmódjára, a mindennapok ellentmondásait kihordó ideológiára rákérdező elmélet persze nem használhatja a mindennapok nyelvét. A közvetlenséget meghaladni óhajtó fogalmi építkezés így hát arra kényszerül, hogy következetességét (radikalizmusát) nyelvi elkülönüléssel (szakmai zsargonnal) fejezze ki. Minél közelebb jár az elmélet a mindennapokhoz, annál konokabb ez a kényszer. Az önelhatárolás, az önvédelem kényszere ez, s egyben az átfogó elméleti igény visszatérő (a szerkesztőnek is legtöbb gondot okozó) „gyermekbetegsége”.

A szerkesztő dilemmája — a megközelítések többes számát választani-e, vagy a közérthetőség egyességát — már eleve eldöntött. Marad a gondos mérlegelés: fel lehet-e oldani (és hogyan) közvetlen adottságaink elméleti megragadásának paradoxonjait? Lehetséges-e a mindennapi tudat szintjén jelentkező problémákra választ kereső, de átfogó igényeiből mit sem engedő teória? Összehangolható-e a megközelítések többes száma úgy, hogy a tematikus teljesség vagy a szerzők presztizsrangsora helyett „idevalóságunk” következetes (nem terjedelmi, hanem) elméleti becserkészésén legyen a hangsúly? Más szóval: hagyományos szociográfiai „táj-számainkon” túl kimunkálható-e egy olyan „elméleti tájszám”, mely sajátos eszközeivel járná körül azokat az alapvető, „otthoni, de nem provinciális problémákat, melyeknek európai sodra és mélye van”, és egyúttal azokra az elméleti ten-

nivalókra is rámutatna, melyek lehetővé tennék „a kelet-európai társadalmak sajátosságainak megértését” (Bretter György).

A *megközelítések* többes száma e származékos kérdésekre kíván — kísérleti jelleggel — választ adni. Összeállításunk emellett belső köteiseivel is sugallni szeretné: e kérdések csak egy korszerűbb művelődésszerkezet alapjáról válaszolhatók meg. Nem a tudományos-műszaki forradalomra való utalás külsőségeiben, hanem a *megközelítések* tartalmában és munkamegosztásában ismerhető fel valójában a korszerűbb szerkezet modellje. A tudományos-műszaki forradalom legfontosabb közművelődési vetülete, hogy az életmóddal, életformaváltással, tudatalakítással kapcsolatos gyakorlati (tehát elméleti) kérdések kerültek előtérbe. A *megközelítések* különműségükben is azon a ki nem mondott előfeltevésen alapulnak, hogy gondolkodásunk mélysége, problémaérzékenysége, intellektuális hajlékonysága, egyszóval látásmódunk és tudásunk *cselekvőképessége* (és cselekvési lehetősége) a lehető legjobbnak ígérkező emberi beruházás. E nyári szám szerkesztése közben fogalmazódott meg az a felismerésünk is, hogy a monomániás, önmagukat abszolutizáló tudományok egymásmellettségében a szakképzettséget a szellemi rugalmasság teszi igazán alkalmazhatóvá. Az itt olvasható *megközelítések* már csak ezért sem zárközhetnek saját szűk szakmai önértékükbe. Itt nem a filozófia, társadalomszemiotika, néprajz és művelődéstörténet adott egymáskal találkozót, hogy a tudat „helyi” sajátosságait (mérnökibb szóval élve — „közegellenállásait”) oknyomozza. A szerzők szövege tehát már önmagában is interdiszciplináris hajlandóságot mutat, ezért találkozik, felel, vitatkozik egymással nem egy gondolatuk. Sajátosan (kívülről és mégis belülről) kapcsolódik ehhez az összeállításhoz Bretter György *Bevezetések és kísérletek recenziója* című vitaírása: a *megközelítések* egyik szerzőjét „megközelítve” térképezi fel az „elméleti tudat” közegellenállásait.

Az összeállítás sajátos vonása, hogy a megközelítések nyelve egyben a szerzők anyanyelve is. Ez az anyanyelv egyszerre azonos és nem azonos a minden napok konyha-anyanyelvével. Nemcsak az „engedjétek hozzám jönni a szavakat” Sütő András-i felszólításának engedelmeskedik, hanem a kategóriák törvényeinek is. Ez az anyanyelv ezért többre képes, mint a „hozzánk engedett szavak” rituális ismételtetésére. Ez az anyanyelv — mint az egészben látás nyelve — nemcsak a közös éneklés zenei anyanyelvével, nemcsak az együttes cselekvés (ünneplés, temetés) látványanyanyelvével beszélheti, hanem a halmazokban és relációkban való gondolkodás matematikai anyanyelvével, az anyagi világ lenyűgöző egységének szemléleti-filozófiai anyanyelvével is.

E gondolkodásmódbeli anyanyelv bármiféle egyoldalúsítása csak a *megközelítések* többes számát gyengitené. Összeállításunk anyanyelvi többes számával is azt szeretnénk érzékeltetni: az önismeret közérzeti központja is arrább költözött. Nemcsak arról van szó, hogy az eddig csak irodalomban kifejeződő sorskérdéseket, a közéleti funkció egy részét mindinkább a tudományosság és filozófia vállalja magára (persze anélkül, hogy sajátos és pótolhatatlan funkciójától megfosztaná az irodalmat), hanem arról is, hogy a problémák megfogalmazásában és gyakorlati strukturálásában — vagyis a helyes döntések és jó stratégiák előkészítésében — mind nyilvánvalóbbá válik a keresztmetszet-tudományok közül a társadalomszemiotika, a valóságfeltáró tudományok közül pedig a művelődéstörténet és néprajz nélkülözhetetlen szerepe. Nem elég tehát egy kultúrát dinamikusá tenni, nem elég az atomizált szaktudást valamely rugalmas világképbe integrálni — nemcsak az értelem, a közérzet integrálására is szükség van. Ezzel talán azt is megválaszoltuk, hogyan képzeltük el e lap hasábjain a *megközelítéseknek* korunkra s a Korunkra jellemző fókuszberendezését, azt a nem művi úton előállított egységet, mely több, mint a sokféleség seregszemléje — valódi rendszer.

Az olvasó ebből a nyári, s mégsem pihentetőnek szánt számból a korszerű látáskultúra iránti elfoglaltságot is kiolvashatja. Nemcsak a *Korunk Galéria* újabb rendezvényeiről szóló híradásokból, nemcsak a bő műmellékletből (mely ezúttal Simon Sándor fiatal grafikus mutatja be), hanem a *megközelítések* átlagosnál gondosabban megtervezett és kivitelezett nyomdai képéből is (amelyben ezúttal is Deák Ferenc segítkezett). Ez még nem a *Korunk* „látványos” belső grafikai megújulása, de valamit elárul újabban megfogalmazódó „képi” törekvéseinkről. Ma, amikor annyira megnőtt a látás és láttatás jelentősége, a szerkesztőnek is tisztázni kell a korszerű látáskultúrához való viszonyát. De vajon ében tartható-e a korszerű látáskultúra kérdése egy olyan lapban, amely nyomdai képével, biztonsági tördelésével, rutinos képszerkesztésével alig közvetít valamit meghirdetett képi eszményeiből? Felkeltheti-e az új látás igényét egy olyan, tipográfiaileg egyhangú szöveg, mely csak szavakban buzdít korszerűsége?

Mi tette újra időszerűvé a látható világ elsajátításának nem újkeletű programját, melyet Gaál Gábor már a 30-as években többek között a *Korunkban* is

meghirdetett? Felnőtt egy nemzedék (már több is!), amely 18 éves korára közel 9000 órát töltött a képernyő előtt, s talán ennél is többet a moziban. Azt szoktuk mondani, ezek a nemzedékek második anyanyelvükként beszélik a tévé, a film és a képeslapok vizuális nyelvét. Ez azonban nem igaz. Az olvasás könnyedsége és magabiztossága még nem jelent biztos nyelvtudást.

Legtöbbször még mindig lehetőségeink alatt beszéljük (de olvassuk is) a képi közlés nyelvét. Végzettségre való tekintet nélkül mindannyian a látáskultúra elemi osztályát járjuk még.

Az egyoldalúságokról ennyit. Az olvasót — gondolom — az időszerűvé vált sarkításokon túl a folytonosság is érdekli. E folytonosság jegyében lehet nemcsak egyszeri jelentése annak, hogy ebben az összeállításban a képzőművészetén kívül az irodalom (a költészet) is jelentős súllyal szerepel. A kommunikáció változatai és a legújabb *Forrás*-nemzedék seregszemléje egyszerre szólnak a tárgyi és érzelmi-szubjektív befogadóhoz, a kritikai szemléletű irodalomolvasóhoz, aki joggal várja el, hogy problémái az irodalmi közvetlenség nyelvén is megfogalmazódjanak. Mert az olvasót nem lehet olyan hétféjű szörnynek tekinteni, akinek egy okos és több buta feje van (és okos fejét a magasröptű gondolatok megértésére, buta fejét pedig versek vagy képek befogadására használja). Az olvasó — akárcsak a szerkesztő — egyfejű lény, aki ebben az egy fejében szeretne rendet teremteni, ha ideje és módja volna rá. De az olvasó — akárcsak a szerkesztő —, gondolom, mindenekelőtt mégis közérzettel rendelkező lény, aki hagyományával, adottságaival együtt saját és mások tudatának, mentalitásának lépéskényszerével is számol, aki sajátos helyzetét egyszerre szeretné élni és megérteni.

Ez a folytonosság az, amit Gaál Gábor az idevalóság küldetésének nevezett, s amiről a Dienes-féle egykori *Beköszöntő*ben ezt olvashattuk: „Nyúljunk bármihez, problémává válik a kezünkben minden.“

